

ΜΕΡΙΚΕΣ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ

Διάλεξη η οποία δόθηκε στο International Training Course, Λονδίνο, 1921 και δημοσιεύθηκε αρχικά στο AMI Communications 2008

Μαρία Μοντεσσόρι

Η «ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΜΑΤΙΟΥ»

Φαίνεται να πιστεύετε ότι η παρατήρηση είναι μια πολύ απλή υπόθεση και δε χρειάζεται καμία εξήγηση. Ίσως πιστεύετε ότι είναι αρκετό να βρίσκεστε σε μια τάξη ενός σχολείου να παρατηρήσετε και να καταλάβετε τι συμβαίνει! Αλλά το να παρατηρείς δεν είναι τόσο απλό.

Οποιαδήποτε μεθοδική παρατήρηση απαιτεί προετοιμασία. Η παρατήρηση είναι μια από εκείνες τις πράξεις για τις οποίες μιλάμε συχνά και για τις οποίες σχηματίζουμε μια ανακριβή ή ψευδή εικόνα. Θα πρέπει να εξετάσουμε τι συμβαίνει σε όλες τις επιστήμες που εξαρτώνται από την παρατήρηση. Οι παρατηρητές στις διάφορες επιστήμες πρέπει να έχουν ειδική προετοιμασία. Για παράδειγμα, κάποιος που κοιτάζει μέσα από ένα μικροσκόπιο δε βλέπει αυτό που υπάρχει εκεί, παρά μόνο εάν το μάτι του είναι προετοιμασμένο. Δεν αρκεί να έχετε το όργανο και να ξέρετε πώς να το εστιάσετε. Είναι επίσης απαραίτητο να έχετε το μάτι προετοιμασμένο ν' αναγνωρίσει τα αντικείμενα. Έτσι θα μπορούσαμε να πούμε ότι σε αυτήν την περίπτωση είναι απαραίτητη μια αισθητηριακή προετοιμασία.

Όταν ο Φαμπρ¹ περιγράφει τις παρατηρήσεις του για τα έντομα, μας δίνει πραγματικά μια περιγραφή της μακράς και υπομονετικής προετοιμασίας του για παρατήρηση. Περιγράφει επίσης τα προσόντα και τα χαρακτηριστικά που είναι απαραίτητα για την παρατήρηση. Πρέπει να ξεχάσει τον εαυτό του και να είναι στην υπηρεσία των εντόμων, όπως χαρακτηριστικά γράφει. Πρέπει να σηκωθεί το πρωί την ώρα που αρχίζουν να κινούνται τα έντομα. Μας λέει ότι του άρεσε πολύ το κάπνισμα, αλλά δεν παίρνει μαζί του την πίπα του, φοβούμενος ότι η μυρωδιά του καπνού μπορεί να επηρεάσει τις εκδηλώσεις των εντόμων που παρατηρεί.

Είμαστε τόσο πεπεισμένοι ότι οι πράξεις μας είναι πάντα χρήσιμες στους άλλους. Είμαστε τόσο σίγουροι ότι μπορούμε να κάνουμε καλά αυτό που κάνουν οι άλλοι άσχημα. Τόσο σίγουροι ότι μπορούμε να τελειοποιήσουμε αυτό που είναι ατελές. Επειδή σε αυτόν τον κόσμο αυτές οι παρορμήσεις θεωρούνται καλές παρορμήσεις, δεν έχουμε κάνει ποτέ ασκήσεις για να τις ελέγξουμε.

¹ Ζαν-Ανρί Φαμπρ (1823- 1915). Γάλλος εντομολόγος, ο οποίος θεωρείται ως ένας από τους πατέρες της επιστήμης της συμπεριφοράς των ειδών.

Αν αυτό ισχύει για τα έντομα, τότε δεν πρέπει να υπάρχει και προετοιμασία για να παρατηρήσουμε το παιδί; Ίσως η σπανιότητα των παρατηρήσεων της συμπεριφοράς των παιδιών να οφείλεται στην έλλειψη προετοιμασίας για τέτοιες παρατηρήσεις.

Για τον λόγο αυτό, θα ήθελα, πριν ξεκινήσετε την παρατήρησή σας, να σας δώσω μερικά από τα κύρια και θεμελιώδη σημεία που απεικονίζουν αυτό που μόλις σας είπα. Αυτά τα σημεία με τα οποία ξεκινάω, δε σχετίζονται με αυτό που πρέπει να παρατηρήσετε, αλλά με τον ίδιο τον παρατηρητή. Προφανώς, όσοι παρατηρούν παιδιά δεν πρέπει να τα ενοχλούν, γιατί σκοπός της παρατήρησης είναι να δούμε τι κάνουν τα παιδιά ανεξάρτητα από την παρουσία μας. Ο παρατηρητής πρέπει να παραμένει απολύτως σιωπηλός κι ακίνητος. Θα πείτε ότι αυτό είναι εξαιρετικά εύκολο να επιτευχθεί κι ότι όλοι ξέρουν πώς να το κάνουν, αλλά αυτό δεν ισχύει. Πολλές φορές θα μπειτε στον πειρασμό να δείξετε τον δικό σας θαυμασμό ή ενόχληση. Θα μπειτε στον πειρασμό να μεταδώσετε τις εντυπώσεις σας στον διπλανό σας. Έτσι βρισκόμαστε αντιμέτωποι με μια πραγματική άσκηση, μια άσκηση που μπορούμε να ονομάσουμε άσκηση συνειδητής ακινησίας, κατευθυνόμενη από τη δύναμη της θέλησής μας. Αυτή θα είναι, επίσης, μια από τις πιο πολύτιμες ασκήσεις για την προετοιμασία σας ως εκπαιδευτών. Γιατί το πρώτο πράγμα που πρέπει να μάθει η δασκάλα είναι να κυριαρχεί στον εαυτό της και να παραμένει ακίνητη δίπλα στο παιδί.

«ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕ ΤΟΝ ΕΑΥΤΟ ΣΟΥ ΩΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΣ»

Ενώ παρατηρείτε τα παιδιά, προσπαθήστε να φανταστείτε ότι βρίσκεστε στη θέση του δασκάλου που διευθύνει την τάξη και προσπαθήστε να εξετάσετε τον εαυτό σας ενδοσκοπικά. Προσπαθήστε να σκεφτείτε πόσες φορές, υπό ορισμένες προϋποθέσεις, θα είχατε μπει στον πειρασμό να πάτε να βοηθήσετε ένα παιδί ή θα είχατε σπεύσει να αποτρέψετε κάτι που για εσάς φαινόταν επιβλαβές. Πόσο συχνά θα σκεφτόσασταν, «Ω, ο δάσκαλος δεν το έχει προσέξει αυτό». Πόσες παρορμήσεις θα είχατε να επέμβετε, εάν ήσασταν ελεύθεροι; Επίσης, προσπαθήστε να παρατηρήσετε πόσες φορές θα είχατε την παρόρμηση να πείτε στον διπλανό σας να παρατηρήσει κάτι που σας φαίνεται ενδιαφέρον. Ίσως προσπαθήσετε να μετρήσετε όλες αυτές τις εσωτερικές παρορμήσεις. Έτσι θα μπορούσατε να μετρήσετε την απόσταση ανάμεσα σ' εσάς όπως είστε τώρα και την ώρα που θα είστε ένας τέλειος παρατηρητής. Αυτή η ηρεμία είναι κάτι που είναι εξαιρετικά δύσκολο για μερικούς ανθρώπους και πολύ πιο εύκολο για άλλους. Είναι τόσο δύσκολο για μερικούς ανθρώπους, που πρέπει να συστήσουμε κάποιες προπαρασκευαστικές ασκήσεις για να προκαλέσουμε ακινησία. Ακόμη κι αυτές οι ασκήσεις δεν είναι πάντα επαρκείς. Προτείνουμε σε κάποιους δασκάλους να δεθούν μ' ένα κορδόνι σ' ένα σταθερό έπιπλο!

Είμαστε τόσο συνηθισμένοι να αφήνουμε τον εαυτό μας να ακολουθήσει τις παρορμήσεις μας. Είμαστε τόσο πεπεισμένοι ότι οι πράξεις μας είναι πάντα χρήσιμες στους άλλους. Είμαστε τόσο σίγουροι ότι μπορούμε να κάνουμε καλά αυτό που κάνουν οι άλλοι άσχημα. Τόσο σίγουροι ότι μπορούμε να τελειοποιήσουμε αυτό που είναι ατελές. Επειδή σ' αυτόν τον κόσμο αυτές οι παρορμήσεις θεωρούνται καλές παρορμήσεις, δεν έχουμε κάνει ποτέ ασκήσεις για να τις ελέγξουμε. Χωρίς αμφιβολία, από μια άποψη, αυτά τα συναισθήματα είναι καλά, γιατί δείχνουν την επιθυμία να βοηθήσουν τους άλλους.

Από την άλλη όμως, πηγάζουν και από περηφάνια. Σε σχέση με το παιδί, είναι συναισθήματα τα οποία προέρχονται από τη διαφορά που υπάρχει μεταξύ της ανάπτυξης του παιδιού και της δικής μας. Αυτό που βλέπουμε ότι το παιδί κάνει με μεγάλη προσπάθεια, μπορούμε να το κάνουμε εύκολα. Επομένως, έχουμε την ώθηση να κάνουμε ένα πράγμα μόνοι μας, αντί ν' αφήνουμε το παιδί να το κάνει. Το κάνουμε πολύ πιο γρήγορα κι αποτελεσματικά. Όταν βλέπουμε το παιδί να παλεύει τόσο σκληρά να κάνει κάτι που του είναι τόσο δύσκολο και θα ήταν τόσο εύκολο για εμάς, έχουμε την ώθηση να το βοηθήσουμε.

Σκεφτείτε τι θα είχε συμβεί αν ο Φαμπρ ένιωθε αυτές τις καλές παρορμήσεις προς τα έντομα που μελετούσε. Ας φανταστούμε τον Φαμπρ να παρακολουθεί ένα έντομο που κουβαλάει μια μεγάλη μπάλα που είχε φτιάξει, στην κορυφή ενός μικρού βουνού. Η μπάλα ξεφεύγει από το έντομο και κυλάει προς τα κάτω, οπότε το έντομο είναι υποχρεωμένο να ξεκινήσει το κουβάλημα από την αρχή. Ποιο θα ήταν το αποτέλεσμα αν ο Φαμπρ προσπαθούσε να λύσει αυτή τη δυσκολία πιάνοντας τη μπάλα και βοηθώντας το έντομο; Είναι αλήθεια ότι θα είχε αφαιρέσει τη δυσκολία από το έντομο, αλλά θα είχε καταστρέψει μια επιστήμη.

Μια αγγλική μοντεσσοριανή τάξη, 1929 περίπου

Αν θέλουμε να παρατηρήσουμε το παιδί, πρέπει να το παρατηρήσουμε, χωρίς παρεμβάσεις. Αν δούμε ότι δουλεύει με πολύ κόπο και δυσκολία, και αν δούμε ότι του παίρνει πολύ χρόνο για να κάνει αυτό που θα μπορούσαμε πολύ εύκολα; Τότε εμείς απλά παρατηρούμε. Αυτή είναι η παρατήρηση. Εάν υπάρχει μια δυσκολία που είναι απολύτως εμφανής σ' εμάς, αλλά που το παιδί δε βλέπει, δεν παρεμβαίνουμε. Αυτή είναι η παρατήρηση.

Πρότεινα σε μερικούς δασκάλους να φορούν ζώνη με χάντρες. Στη συνέχεια, κάθε φορά που είχαν μια παρόρμηση να παρέμβουν στη δουλειά των παιδιών, να τραβούν μια χάντρα από τη ζώνη. Αυτό είναι πολύ χρήσιμο, γιατί όταν έχουμε μια παρόρμηση, πρέπει να την

...Πρέπει να προετοιμάζουμε ένα άτομο που θα είναι ήρεμο, γαλήνιο αλλά δυνατό, ένα άτομο που θα ξέρει πώς να κυριαρχεί με την παρατήρησή του σε όλα όσα συμβαίνουν. Αυτό είναι παρατήρηση. Πρέπει να ξέρει πώς να δείχνει και πώς να κυριαρχεί στις δικές του παρορμήσεις. Πρέπει να ξέρει πώς να περιμένει. Πρέπει να είναι άτομο με υψηλό βαθμό αρετής, π.χ. να έχει υπομονή.

αντιμετωπίζουμε και η αντίδραση με τη χάντρα προσφέρει μια βοήθεια. Από μέρα σε μέρα, κάνοντας παρατηρήσεις στον εαυτό μας μ' αυτόν τον τρόπο θα φτάσουμε στο σημείο να μη χρειαζόμαστε πια τη βοήθεια των χαντρών. Τότε θα διαπιστώσουμε ότι έχουμε αποκτήσει ηρεμία και αίσθηση ηρεμίας κι έχουμε μεταμορφωθεί εσωτερικά. Εν πάση περιπτώσει, θα έχουμε μάθει το εξής: ότι σχεδόν όλες αυτές οι παρορμήσεις για δράση στη σχολική τάξη είναι περιττές. Θα διαπιστώσουμε ότι με προσπάθεια, το παιδί στο τέλος τα καταφέρνει, αν και αργά πολύ

και κάνει μια δουλειά με δυσκολία.

Τελικά αντιλαμβάνεται το λάθος που στην αρχή δεν είχε είδε. Αν είχαμε παρέμβει δε θα είχαμε τη δυνατότητα να παρατηρήσουμε τις προσπάθειες του παιδιού και είναι προφανές ότι το παιδί δε θα είχε την ευκαιρία να ολοκληρώσει τη δουλειά του με τη δική του δύναμη. Ίσως στην αρχή αυτό σας δημιουργήσει ένα αίσθημα αποθάρρυνσης. Μπορεί να αισθανθείτε ότι αν δεν κυριαρχήσετε στον εαυτό σας, θα είστε άχρηστοι και ίσως εμπόδιο στο δρόμο του παιδιού. Αυτή τη στιγμή της αποθάρρυνσης, όμως, θα είναι μεγάλη παρηγοριά για εμάς να ανακαλύψουμε ότι το παιδί έχει μέσα του πολύ μεγαλύτερες δυνάμεις απ' όσες είχαμε φανταστεί. Ίσως από εκείνη τη στιγμή να γεννηθεί μέσα μας ένα έντονο ενδιαφέρον για το παιδί.

ΤΟ ΛΑΘΟΣ ΤΗΣ ΒΟΗΘΕΙΑΣ

Μια μικρή άσκηση ελέγχου μπορεί να υποκινήσει μια μεγάλη δύναμη διαλογισμού, ενός διαλογισμού πάνω στην παρεξήγηση που υπάρχει σήμερα μεταξύ του παιδιού και του ενήλικα. Ο ενήλικας σκοπεύει να βοηθήσει το παιδί, αλλά, αντίθετα, επιχειρώντας να το βοηθήσει του δημιουργεί εμπόδια. Ενεργεί από αγάπη, αλλά από λάθος βλέπει τον αγαπημένο. Έτσι αρχίζουμε να έχουμε το πρώτο όραμα αυτής της απελευθέρωσης της ψυχής του παιδιού. Αυτή η απελευθέρωση μπορεί να επιτευχθεί μόνο εάν ο ενήλικας είναι πρόθυμος να πληρώσει το τίμημα, το οποίο είναι να απέχει από το να υποκαταστήσει το παιδί με τον εαυτό του. Υπάρχει μια άλλη αρχή παρατήρησης που μπορούμε να ονομάσουμε φυσιολογική. Δηλαδή, όταν παρατηρείτε ένα παιδί, δεν πρέπει να σταματήσετε να παρατηρείτε και όλα τα παιδιά. Γνωρίζουμε ότι η όραση είναι ακριβής και κατευθύνεται προς ένα σημείο. Ταυτόχρονα, όμως, έχουμε ένα τεράστιο οπτικό πεδίο. Δεν είναι εύκολο να εστιάσουμε την προσοχή μας σε όλα εκείνα τα πράγματα που βλέπουμε έμμεσα. Όταν κάποιος παρατηρεί ένα άτομο σε μια ομάδα, δεν πρέπει να αφήνει ολόκληρη την προσοχή του να απορροφηθεί από αυτό το ένα άτομο.

Την ίδια στιγμή που όλα αυτά τα πράγματα μπαίνουν στο οπτικό μας πεδίο, πρέπει να ακολουθούνται συνειδητά από μια θέληση. Αυτή είναι μια άσκηση της θέλησής μας που πρέπει

να επαναληφθεί πολλές φορές. Μπορείτε να φανταστείτε έναν δάσκαλο που πρέπει να τρέχει από το ένα παιδί στο άλλο, παρατηρώντας πρώτα το ένα και μετά το επόμενο. Αντίθετα, πρέπει να προετοιμάσουμε έναν δάσκαλο που θα είναι ήρεμος, γαλήνιος, αλλά δυνατός, ένα άτομο που ξέρει πώς να κυριαρχεί με την παρατήρησή του σε όλα όσα συμβαίνουν. Αυτό είναι παρατήρηση. Πρέπει να ξέρει πώς να δείχνει και πώς να κυριαρχεί στις δικές του παρορμήσεις. Πρέπει να ξέρει πώς να περιμένει. Πρέπει να είναι άτομο με υψηλό βαθμό αρετής, π.χ. να έχει υπομονή.

ΥΠΟΜΟΝΗ & ΕΠΙΣΤΗΜΗ

Όλοι οι σπουδαίοι παρατηρητές είναι βασικά άνθρωποι με μεγάλη υπομονή. Εδώ, όπως και σε όλες τις άλλες περιπτώσεις που η παρατήρηση είναι απαραίτητη, αν δεν υπάρχει υπομονή και αν δεν είμαστε προετοιμασμένοι, το φαινόμενο που περιμένουμε δε θα παρατηρηθεί. Εάν είμαστε προετοιμασμένοι από την παιδική ηλικία κι έχουμε αναπτύξει την υπομονή θα έχουμε τον έλεγχο του εαυτού μας. Θα είμαστε πιο δυνατοί από ότι είμαστε τώρα. Δεν πρέπει να υποφέρουμε από αυτό που είναι τόσο αισθητό σήμερα, την πλήξη ή την κούραση της παρατήρησης. Όπως γνωρίζετε, η πλήξη είναι μια μορφή κόπωσης.

Το άτομο που παρατηρεί υπομονετικά, χωρίς να βαριέται, έχει αποκτήσει μια εσωτερική δύναμη που είναι αποτέλεσμα άσκησης. Έτσι, μια από τις πρώτες ασκήσεις θα είναι να παρακολουθήσετε μια τάξη παιδιών, να είστε σιωπηλοί κι ακίνητοι, να προσπαθήσετε να μην παρασυρθείτε από τις πράξεις ενός παιδιού και να προσπαθήσετε να δείτε ολόκληρη την τάξη. Φυσικά, για να παρατηρήσουμε, πρέπει να έχουμε κάτι που αξίζει να παρατηρήσουμε. Πρέπει να ξέρουμε τι είναι αυτό που έχει αξία ως αντικείμενο παρατήρησης. Πρέπει επίσης να συνειδητοποιήσετε ότι κάτι που είναι προφανώς ενδιαφέρον δε χρειάζεται μεγάλη προετοιμασία για να το παρατηρήσετε. Πρέπει να είμαστε προετοιμασμένοι να παρατηρήσουμε φαινόμενα που δεν είναι από μια πρώτη ματιά ενδιαφέροντα. Αλλιώς τι θα γινόταν με αυτούς τους παρατηρητές που περιμένουν, ας πούμε, να εκκολαφθεί ένα αυγό; Ή ποιοι περιμένουν ένα φυσικό φαινόμενο, χωρίς να γνωρίζουν πότε ακριβώς θα συμβεί; Μπαίνουμε σ' ένα ευγενές πεδίο, γιατί ακολουθούμε τα πρώτα βήματα του δρόμου που οδηγεί στην επιστήμη και είναι η αρχή αυτού που θα μας κάνει επιστήμονες.

Η διάλεξη της Μοντεσσόρι δημοσιεύεται εδώ σε μετάφραση με την άδεια της Montessori-Pierson Publishing Company ©.

Μετάφραση: Δημήτρης Χασάπης